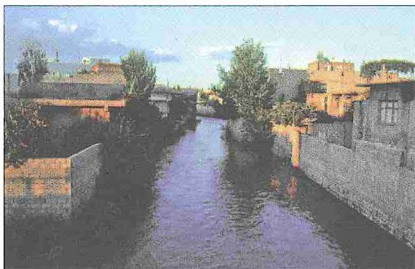

leden biri Nusaybîn'deydi. Nusaybîn XVII. yüzyılın başlarında Diyarbekir eyaletine bağlı voyvodalık olarak yönetiliyordu. Nitekim bu yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, Nâsibîn-i Irâkeyn diye andığı şehre hal-kin Nisibîn dediğini, ayrıca buraya Hamid-i Nâsibîn adının da verildiğini, içinde muhafızların yer aldığı kalesinin düz yerde eskimiş surlarla çevrili olduğunu, içinde 700 ev bulunduğunu yazar (*Seyahatnâme*, IV, 331-332). Bugün izlerine rastlanmayan kalesinden XVIII. yüzyılda ancak birkaç taş kaldığını seyyah Niebuhr belirtir. 1830'larda Mısır isyanı sırasında inşa edilmiş olan kışladan da günümüze hiçbir iz kalmamıştır. Kışlanın adı günümüzde Nusaybîn'in mahallelerinden birinin adında yaşamaktadır (Kışla mahallesi). XVI. yüzyılda 2000'e ulaşmayan şehrin nüfusu XIX. yüzyılın sonlarında 10.000 civarında idi.

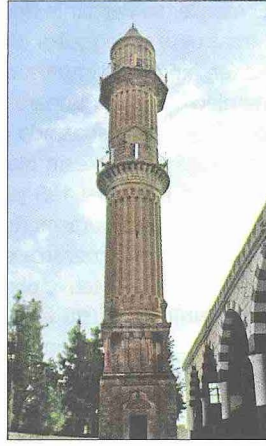
Nusaybîn XX. yüzyılın başlarında demiryoluna kavuşmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından tamamlanabilen Haydarpaşa-Bağdat demiryolu 1917'de Nusaybîn'e ulaşmıştı. Mütareke döneminde önce İngiliz, ardından Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilen şehir 21 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Muahedesi ile Türkiye'ye iade edildi. Mütareke yıllarında şehri etkileyen bir olay da Ali Batî isimli bir aşiret reisinin ayaklanarak (11 Mayıs 1919) Nusaybîn'de hapisaneyi ve hükümet konağını ele geçirmesidir. Üç ay kadar süren bu isyan 18 Ağustos 1919'da bastırılabilirdi.

Cumhuriyet dönemine Mardin vilâyeti içinde bir kaza merkezi olarak giren Nusaybîn'in nüfusu ilk nüfus sayımında (1927) henüz 3000'i bulmuyordu (2851 nüfus). Ardından gerileyen nüfus (1935'te 1931) 1940'ta 2000'i (2074), 1955'te 3000'i (3161) aşmış, daha sonraki yıllarda nüfus artışı hızlanarak 1980'de 30.000'i geçmiştir

Nusaybîn'in içinden geçen Çeğçağa suyu

Nusaybîn
Zeynelâbidîn
Camii'nin
minaresi

(30.981), 2000 yılındaki sayımda 74.110'a ulaşmıştır. Nusaybîn'in eski mahalleleri demiryolu ile Türkiye-Suriye sınırı arasında kalmıştır. Arkeolojik buluntular ve az sayıda geleneksel mimariyi yansıtan evlerle sokaklar bu kesimdedir (Zeynelâbidîn Camii ve Mor Yâkub Kilisesi gibi eserler).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 251, 252, 256; İbn Cübeyr, *Endülûsten Kutsal Topraklara* (trc. İsmail Güler), İstanbul 2003, s. 175, 176; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 288, 289; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Ahmet Ağırakça – Abdülkerim Özyay-dın), İstanbul 1987, XII, 463; *Urfaî Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. Andreasyan), Ankara 1962, s. 181, 286; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme* (Dağlı), IV, 331-332; J.-B. Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi* (trc. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2006, s. 203, 204, 205; G. A. Olivier, *Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perse*, Paris 1804, II, 344-346; Helmuth von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 166, 174; Cuinet, II, 508, 509, 510; İbrahim Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, İstanbul 1944, s. 29, 36, 70; M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 24, 41; Fikret İşıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960, s. 2, 9, 22, 24-25, 53, 112; L. Dillemann, *Haute Mésopotamie Orientale et Pays Adjacents*, Paris 1962, s. 65, 191, 297, 322; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 49, 58-59; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri* (haz. Osman Okyar – Ünal Nalbantoğlu), Ankara 1975, s. 92, 97; a.mlf. – W.-D. Hütteroth, *Land an der Grenze*, İstanbul 1997, s. 61-64; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 140; a.mlf. – [B. Dar-kot], "Nasibin", *İA*, IX, 99-103; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Nasibin", *EI²* (Fr.), VII, 983-985; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 13, 98, 146, 177, 179, 181-182; İşin Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi: 1098'den 1118'e Kadar*, İstanbul 1974, s. 102, 109, 148; a.mlf., "Ortaçağ'da Mardin", *Taşın Belleği Mardin* (haz. Filiz Özdem), İstanbul 2005, s. 78, 79, 86, 87; Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S. 192)*, İstanbul 1976, s. 187; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbî-*

ler Devleti, İstanbul 1983, s. 49, 201, 214, 219, 221; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi: 1918-1938*, Ankara 1983, s. 35-36; Gülay Ögün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, s. 56, 59, 63, 73, 100, 105; Ahmet Mümtaz Maden, *Olivier'ye Göre Anadolu: Birecik, Şanlıurfa, Mardin, Nusaybin* (yüksek lisans tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 32-38; Suavi Aydın v.dğr., *Mardin*, İstanbul 2001, s. 10, 26, 44, 45; Nevin Soyukaya, "Nusaybin, Mazıdağı, Ömerli, Yeşilli", *Taşın Belleği Mardin*, s. 265-282; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4580-4581. METİN TUNCEL

NUSAYRİLİK

(النصيرية)

H. Ali'ye ilâhlık isnat eden
bâtınî bir fırka.

Bâtınî karakteri dolayısıyla ismi, tarihi ve inanç yapısı hakkında önemli bilgi eksiklikleri bulunan ve çelişkili görüşlere konu olan Nusayrîlik, mensuplarınca yayımlanan eserler ve akademik araştırmalar sayesinde bir dereceye kadar aydınlatılabilmektedir. Fırkanın H. Ali'nin hizmetçisi Nusayr'a yahut fırka mensuplarının çoğunlukla bulunduğu Lazkiye bölgesindeki Nusayriye dağlarına nisbetle bu ismi aldığı iddiası isabetli görünmemektedir. Zira H. Ali'nin bu adla anılan bir hizmetçisi olmadığı gibi söz konusu dağların eski dönemlerde bu şekilde isimlendirildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Nusayrîlik ile Hristiyanlık arasındaki bazı benzerlikleri öne çıkararak kelimenin "nasrânî"-nin küçültmeli ismi olduğunu ileri süren görüş de İslâm coğrafyasındaki bazı grupları yitlik hristiyanlar olarak görme eğilimine sahip oryantalist bakış açısının ürünü niteliğinde değerlendirilmiştir (krş. *İA*, IX, 365; Hâşim Osman, *Heli'l-'Aleviyyûn Şî'a?*, s. 10-18). Büyük bir ihtimalle fırka adını kurucusu Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî'den (ö. 270/883) almıştır. Nitekim fırkanın kutsal metni *Kitâbü'l-Mecmû'*un daha ilk bölümünde bu kişinin görüşleri nakledildiği gibi çeşitli bölümlerinde de Nusayrî ve Nemîrî nisbelerine yer verilmiştir (s. 400, 408). Ayrıca ilk dönem Şîî tarihçileri Sa'd b. Abdullah el-Kummî ve Nevbahtî, İbnü'n-Nusayr'ın görüşlerinden söz ederek taraftarlarının ona nisbetle Nemîriyye diye anıldığını kaydetmektedir (*el-Makâlat ve'l-fırak*, s. 100-101; *Fıraku's-Şî'a*, s. 94). Eş'arî'nin de Râfıza içinde zikrettiği fırkayı Nemîriyye olarak anmasından (*Makâlat*, I, 86) ilk dönemlerdeki yaygın isimlendirmenin Nemîriyye olduğu anlaşılmaktadır. Fırkayı bu adla ananların ilki veya ilklerinden biri Dürzî

âlimlerinden, *er-Risâletü'd-dâmiğa fi'r-red 'ale'n-Nusayrî* adlı eserin müellifi Hamza b. Ali'dir (ö. 411/1021'den sonra). Aynı asırda Ebû'l-Alâ el-Maarî, Nusayrîlik'ten bir fırka olarak bahsetmiş (*Risâletü'l-gufrân*, s. 459), İbn Hazm da fırkayı bu adla anmıştır (*el-Faṣl*, IV, 188). Tarih boyunca bu isimle anılan fırka I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi ele geçiren Fransızlar'ın talebi, mensuplarının da uygun görmesiyle Alevî adıyla anılmaya başlanmıştır. Günümüzde bu adla bilinen fırka bazan diğer Alevî kesimlerinden ayrılması için Nusayrî Aleviliği, Arap Aleviliği, Suriye Aleviliği, Çukurova Aleviliği, Akdeniz Aleviliği, bazan da mahallî olarak Fellah (çiftçi) şeklinde zikredilmektedir.

Tarihçe. Nusayrîlik III. (IX.) yüzyılda muhtemelen Basra'da doğmuş, İsnâşeriyye'nin onuncu imamı Ali el-Hâdî en-Nakî ile on birinci imam Hasan el-Askerî zamanında Kûfe ve Sâmerâ'da yaşamış olan Muhammed b. Nusayr tarafından kurulmuştur. İbnü'n-Nusayr, Ali en-Nakî'nin ilâhlığını, kendisinin de onun peygamberi olduğunu iddia etmiş, tenâsühü benimsemiş, haramları helâl saymak gibi aşırı görüşler ileri sürmüştür (Nevbahtî, s. 94). Şii kaynaklarında kaydedildiğine göre Hasan el-Askerî zamanında onun "bab"ı, on ikinci imam Muhammed Mehdi el-Muntazar'ın gaybeti sırasında da onun sefiri olduğunu söylemiştir (Ebû Ca'fer et-Tûsî, s. 398).

Başta hulûl anlayışı olmak üzere İbnü'n-Nusayr hakkında verilen bilgiler *Kitâbü'l-Mecmû'*un ilk bölümündeki bilgilerle (M. Ahmed el-Hatîb, s. 400-401) örtüşmektedir. Onun ölümünden sonra fırkanın başına Muhammed b. Cündeb (ö. III. yüzyılın son çeyreği), onun ardından Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cenân el-Cünbülânî geçmiştir. Cünbülânî, Irâk-ı Acem'in Cünbülâ şehrinde yaşadığı için Cünbülâniyye adıyla anılan bir tarikat kurmuş, böylece fırkaya tasavvufî bir boyut kazandırmıştır. Hareketin yayılması için bazı bölgelere seyahat eden Cünbülânî, Mısır'da bulunduğu sırada Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdân el-Hasibî'yi etkileyerek tarikatına girmesini sağlamıştır. Cünbülânî'nin ölümü üzerine (287/900) hareketin başına geçen Hasibî, İsmâiliyye ile birleşme teşebbüsünde bulunmuşsa da başaramamış, Şîi-Büveyhî hânedanları ile Hamdânîler'e yaklaşarak onların desteğini almıştır. Hareketin gerek dinî-mistik karakterinin geliştirilmesi gerekse yayılması için verdiği mücadele sonucunda fırkanın en önemli şahsiyetlerinden biri haline

gelen ve bu sebeple "Şeyhüddin" diye anılan Hasibî, Şîi biyografi kaynaklarında genellikle "yalancı, lânete uğramış, itikadı bozuk, fikirlerine itibar edilmemesi gereken kimse" gibi ifadelerle eleştirilmiştir (meselâ bk. *A'yânü's-Sî'a*, V, 490-491). Onun 346 (957) veya 358 (969) yılında Halep'te ölümünün ardından biri Bağdat'ta Seyyid Ali el-Cisrî, diğeri Halep'te Muhammed b. Ali el-Cillî'nin temsil ettiği iki hareket ortaya çıkmış, bunların ilki Hülâgû'nun saldırganlarından sonra yıkılmış, ikincisi ise Cillî'den sonra başa geçen Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî döneminde Lazkiye'ye taşınmıştır (M. Emîn Gâlib et-Tavîl, s. 259). Taberânî burada Ebû Ya'kûb İshak b. Muhammed el-Ahmer'e nisbet edilen ve nübüvvetle Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'le ortak olduğunu söyleyen İshakîler'le giriştiği mücadeleyi kazanmış, başta mahallî hânedan Tenûhîler olmak üzere dağlık bölgede yaşayan grupların kendisine katılmasını sağlamıştır. Onun 426 (1034) yılında ölümünden sonra aralarında Muhammed b. Hasan Müntecibüddin, Ebû'l-Feth Muhammed b. İsmetüddeve, Ahmed b. Câbir el-Gassânî ve Hasan el-Acrûd el-Aynî'nin de bulunduğu kimseler topluma rehberlik etmiştir. Fırka, Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî zamanında (ö. 1011/1602) *Kitâbü'l-Mecmû'*da yer alıp Hz. Muhammed ile Hz. Ali'den bahseden bazı ibarelerin yorumu konusunda ikiye ayrılmıştır. Ana yapı fırkanın IX. (XV.) yüzyıldaki reislerinden Ali el-Haydarî'ye nisbetle Haydariyye (Gaybiyye, Şemsiyye) diye anılmış, sayıca daha az olan kesim ise İbn Yûnus el-Kilâzî'a nisbetle Kilâziyye (Kameriyye) adını almıştır.

Irak'ta kurulmasına rağmen V. (XI.) yüzyılın ortalarından itibaren daha çok Suriye ile Adana-Mersin yöresinde tutunabilmiş olan fırka, kabileler arası mücadeleler yanında ve bölgedeki siyasî dalgalanmalara paralel olarak varlığını sürdürmüştür. Söz konusu bölgeler XI. yüzyılın sonları ile XII. yüzyılın başlarında Haçlı seferlerine mâruz kaldığında halk göçler, ekonomik sıkıntılar ve sefaletlerle dolu bir hayat geçirmiştir. Muhammed el-Hatîb'in gelenekteki bazı ortak noktalardan yola çıkarak bu seferlerde Nusayrîler'in Haçlılar'a yardım ettiğini kaydetmesine mukabil (*el-Harekâtü'l-bâtiniyye*, s. 331-333) Nusayrî tarihçisi Muhammed et-Tavîl toplumun Haçlılar'a karşı büyük mücadeleler verdiğini, Haçlı seferlerinin Nusayrîler'in yaşadığı en büyük felâketlerden biri olduğunu belirtir (*Târihu'l-Aleviyyîn*, s. 341-349).

Lazkiye ve çevresinin Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından Haçlılar'dan kurtarılmasının (584/1188) ardından bölge Eyyûbîler'in hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemin sonunda İsmâilîler ve diğer muhalif gruplarla mücadeleye girişen fırka, Sincar dağlarından gelen Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin 622 (1225) yılında muhalifleri yenilgiye uğratıp bölgeyi ele geçirmesiyle belirli bir rahatlığa kavuşmuştur. İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden faydalanan ve şiirlerinde derin tasavvufî duyuları seslendiren Sincârî, Nusayrîliğin en büyük şahsiyetlerinden biri kabul edilmektedir (*a.g.e.*, s. 361-364; Öz, s. 184). Memlûkler döneminde Nusayrîler'in yaşadığı Cebeliensâriye'nin güneyindeki kaleleri İsmâilîler'den alan Sultan Baybars, halkın yaygın İslâmî anlayışa mensup zümrelere katılması için teşebbüslerde bulunmuş, Bâtînîler'e karşı sert tutumuyla tanınan Sultan Kalavun döneminde (1279-1290) fırkaya girmek yasaklanmış, mensuplarının bulunduğu yerlere cami yapma mecburiyeti getirilmiş, ancak fazla bir zaman geçmeden camiler tamamen âtil kalmıştır (Öz, s. 184-185).

Mercidâbık Savaşı (922/1516) sonrasında Nusayrîler Osmanlı idaresine girmiş, uzun süre Halep'te mahallî şeyhlerin denetiminde serbest bir hayat yaşamıştır. Mısırlı İbrâhim Paşa'nın Osmanlı yönetimine karşı giriştiği harekâta (1839) büyük kayıplar vermelerine rağmen devlete sadık kalan toplum, modernleşme sürecine giren Osmanlı yönetimince siyasî teşkilâtlarının kaldırılması üzerine ayaklanmış, bu isyan Tâhir Paşa tarafından bastırılmıştır (1854). II. Abdülhamid zamanında müslüman kitle arasında kabul edilerek mecburi askerliğe tâbi tutulan Nusayrîler'e bölgedeki hristiyan misyonerlerinin propagandalarına karşı tedbir talepleri dikkate alınarak destek vaadinde bulunulmuş (arşiv malzemeleri için bk. Ortaylı, s. 41), belli yerleşim merkezlerine camiler inşa edilip imamlar tayin edilmiştir. Ancak bu tedbirler sınırlı oranda kabul görmüş, I. Dünya Savaşı'nın ardından bölgenin önce İngilizler, daha sonra Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle tamamen etkisini yitirmiştir (Öz, s. 185). Savaşın akabinde Fransızlar'la Suriyeli yetkililer arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından 1920'de "Alevî toprağı" adı altında idarî bir birim kurulmuş, bu isim 1922'de Alevîler Devleti olarak değiştirilmiştir. 1936'da burası Suriye Devleti'nin bir vilâyeti kabul edilmiş, 1939'da Fransa Lazkiye bölgesine müstakil bir statü vermiş, 1942 yılında Lazkiye

idaresi Suriye'ye katılmıştır (Hâşim Osman, *Târîhu's-Şî'a*, s. 119-121).

Tarih boyunca aile, soy, aşiret ve daha büyük aşiretler (Hayyâtiyye, Kelbiyye, Me-hâlîbe, Haddâdîn) şeklinde ve kapalı bir hayat yaşayan Nusayrîler, Suriye ve Türkiye'de millî devlete adapte olmakta zorluk çekmemiştir. Ancak modern hayat karşısında diğer bâtinî topluluklarda olduğu gibi özellikle şehirlerde geleneğe bağlılık ciddi derecede zayıflamış, ayrıca yaygın İslâmî anlayışa yahut İsnââşeriyye Şiîliği'ne belli ölçüde de olsa yaklaşımlar görülmüştür. Günümüzde Nusayrîler yaşadıkları üç ülkeden biri olan Suriye'de Lazkiye ve Cebelensâriye bölgesi başta olmak üzere çeşitli yerlerde % 8-12 arasında tahmin edilen bir nüfus oranına sahiptir (Mason, s. 96-97). Türkiye'de Hatay, İskenderun, Kismen Adana ve Mersin'de (Aslan, s. 197-199); Lübnan'da ise daha çok kuzey kesimlerinde küçük bir grup olarak (Olsson, s. 216) yaşamaktadır.

İnanç Esasları. Nusayrîlik diğer bâtinî gruplar gibi İslâm'la birlikte, başta Sâbiîlik olmak üzere doğup geliştiği bölgelerdeki eski inanç ve anlayışların iç içe geçtiği bağdaştırmacı bir inanç yapısına sahiptir. Ayrıntıları çok iyi bilinmeyen bu inançlar III. (IX.) yüzyılda İbnü'n-Nusayr tarafından iptidâî biçimde ortaya konulmuş, aynı asırda İbn Cündeb tarafından sürdürülmüş, Cünbülânî tarafından tasavvufî karakter katılarak zenginleştirilmiş, Hasîbî ise devraldığı mirası gözden geçirerek inanç, ibadet ve uygulamaları tesbit etmiş ve yazılı hale getirmiştir. Cillî muhtemelen sınırlı katkı sağlamış, nihayet V. (XI.) yüzyılda Meymûn et-Taberânî'nin tasarrufuyla inanç esasları son şeklini almıştır. Kutsal saydıkları kitaplarında, "Allah katında din İslâm'dır" âyetine yer veren (*Kitâbü'l-Mecmû'*, s. 407) ve kendilerini müslüman olarak tanımlayan Nusayrîler, Kur'an'a saygı göstermekle birlikte inanç ve ibadet anlayışlarını geleneğe göre biçimlendirmiş, âyetleri bilinen dil ve yorum kurallarıyla bağdaşmayan biçimde te'vil etmiştir.

a) **Ulûhiyyet.** Fırkanın ana kitabı Hasîbî tarafından kaleme alındığı bilinen ve on altı "sûre"den meydana gelen *Kitâbü'l-Mecmû'*dur. Eserin "Şehâdet" adını taşıyan on birinci sûresinde yer alan şu ifade fırkaya âit din anlayışının mahiyetini ve temel özelliğini göstermektedir: "Ben Nusayrî dininden, Cündübî görüşünden, Cünbülânî tarikatından, Hasîbî mezhebinden, Cillî görüşünden, Meymûnî fıkhrından ol-

duğuma şehâdet ederim" (s. 408). Aynı sûrede geçen (s. 407) "Ben şehâdet ederim ki Ali b. Ebû Tâlib'den başka ilâh, Muhammed Mahmûd'dan başka hicâb, Selmân-ı Fârisî'den başka bab yoktur" biçimindeki şehâdet de fırkanın temel inancını özetlemektedir. Burada Ali "ayn", Muhammed "mîm", Selmân "sîn" ile simgelemektedir. Beşinci sûre olan "el-Aynü'l-Aleviyye" bu üç sırta tahsis edilmiştir (s. 407). Hz. Ali'nin ilâh kabul edilmesi beşerin ilâh yerine konulmasından çok, aşkın bir ilâhın beşere hulûl etmesi anlamına gelir. Nusayrîliğe göre Tanrı daha önce altı defa beşer olarak tezahür etmiş, yedinci si Hz. Muhammed döneminde Hz. Ali'de gerçekleşmiştir. "Yedi devir" olarak tanımlanan bu devirler Âdem, Nûh, Ya'kûb, Mûsâ, Süleyman, İsâ ve Hz. Muhammed dönemleri olup bu devirlerde sırasıyla Hâbil, Şîit, Yûsuf, Yûşa', Âsaf, Bâtıra (Petrus) ve Ali isimleriyle hulûl vuku bulmuştur (*Te'âlimü'n-Nusayriyye*, s. 475-476). *Kitâbü'l-Mecmû'*, baştan sona kadar Allah'ın kendisinde hulûl ettiği bir şahsiyet olarak Ali'nin ilâhlığını dile getiren ifadelerle doludur. Ali'nin şehid edilip nâsûtî kalıptan çıkmasından sonra yerleştiği mekânla ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Haydariyye'ye göre Ali göktedir, gök bir sembol olup "mâna"nın bulunduğu yerdir; o Muhammed'i temsil eden güneşte oturmak-tadır. Kilâzîler'e göre ise ay Ali'nin makamı olup güneş Muhammed, gök Selmân'dır (Fiğlalı, s. 183-184). Nusayrîlik, bâtinî ve bağdaştırmacı karakteri sebebiyle sistemleştirilmiş bir inanç listesi ortaya koymamış olmakla birlikte gerek *Kitâbü'l-Mecmû'*da gerekse diğer otantik eserlerde yer alan ifadeler göz önünde bulundurularak yapılan araştırmalarda fırkanın melek, vahiy, peygamberlik, tenâsüh ve âhiret gibi alanlardaki inanç ve kabulleri tesbit edilebilmiştir.

b) **Melek İnancı.** Nusayrîliğe göre Allah'ın sayısı bilinmeyecek kadar meleği vardır. Arşın üstü âlemlerin rabbine aittir, arşı taşıyanlar da sekiz kutsal melektir. Melekler parlak, halis ipekten yapılmış yeşil elbiseler giyen nûrânî varlıklardır. Ayrıca vaktiyle melek olan ve her biri bir gök mertebesini temsil eden "beş yetim" vardır. Meselâ Zuhâl yıldızı melek olarak Mîkâil'dir, bunun yeryüzündeki karşılığı beş yetimin ilki olan Mikdâd b. Esved'dir. Hz. Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin gerçekte birer melekten başka bir şey değildir (krş. Sinanoğlu, s. 46-50).

c) **Vahiy.** Tanrı peygamberlere seslenerek onlara yazılı mesajlarını bildirmiştir. Bu

bağlamda Nusayrîler Dâvûd'a Zebûr'un, Mûsâ'ya Tevrat'ın, İsâ'ya İncil'in ve Hz. Muhammed'e Kur'an'ın verildiğini kabul ederler (krş. *İA*, IX, 366-367). Kur'an-ı Kerim'e büyük saygı gösteren, *Kitâbü'l-Mecmû'*da bazı sûre ve âyetlerden iktibasta bulunan, ibadetlerinde bazı sûreleri okuyan Nusayrîler Kur'an'ın bâtinî mânalarının bulunduğunu, kendilerinin bu mânalara vâkıf olduğunu ifade ederler.

d) **Peygamber.** Nusayrîlik'te peygamberler Tanrı'nın nâsûtî kalıba girdiği bedenler yahut bu bedenleri haber veren kimselerdir. Bunlar esas itibarıyla nurdan olup semadan cesetsiz olarak iner, daha sonra bir bedene bürünürler. Gerçeklikleri açısından yemez, içmez, eşleriyle fizikî beraberlik kurmazlar. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar 100.000 peygamber gelmiş olup Hz. Muhammed bunların hepsinin temsilcisidir (krş. Süleyman Efendi, s. 24-25; Sinanoğlu, s. 52-53).

e) **Tenâsüh ve Âhiret.** Nusayrî sisteminde belirleyici inançlardan biri tenâsühtür. Fırkaya göre ruh ölümle birlikte bedenden ayrılınca başka bir bedene girerek yeniden dünyaya gelir. Bu yeni beden ölen kişinin önceki inanç ve yaşayışına göre değişir. Nusayrî bir mümin, sırları bilerek ve onların gerektirdiği biçimde hayat sürdür-gü takdirde yedi değişim geçirip yıldızlar arasında yerini alır. İnkârı ve kötülüğü seçenler fitratlarına göre köpek, deve, katır, koyun şeklinde doğarlar; çok çirkin davranış sergileyenler ise necis hayvanların yahut birtakım haşerelerin bedenlerine girerler. Kâfirler için hayvan olarak dünyaya gelme devirler boyu devam eder, sonunda Mehdî el-Muntazar ortaya çıkınca bunları insan şekline döndürüp öldürür (krş. Sehîr M. Ali el-Fîl, s. 76-84; Öz, s. 190). Bu inançları sebebiyle Nusayrî çevrelerinde çok sayıda yeniden doğuş öyküsüyle karşılaşmakta, birçok insan önceki hayatından söz etmektedir. Âhiret tasavvurları oldukça müphem bir nitelik taşıyan Nusayrîler dualarında cennet ve cehennem inancına yer verirler. Ancak bu, yaygın İslâmî anlayışta ortaya konulan tablodan büyük ölçüde uzak bir nitelik taşır.

İbadetler. Nusayrîlik bâtinî ve bağdaştırmacı karakterine paralel olarak temel İslâmî ibadetleri te'vil edip ferdî ve toplu biçimde yerine getirilebilen kendine has ibadet anlayışı geliştirmiştir. Ferdî ibadetlerin başında "bâtinî namaz" adı verilen ibadet gelmektedir. Namaz Ali'ye açılan kalbin niyazı anlamında anlaşıldığından özel bir mekâna, camiye ihtiyaç duyulma-

duğu gibi herhangi bir tarafa yönelme ya-
hut özel bir duruş da söz konusu değildir.
Namazın temel şartları beş seçkini (Hz.
Muhammed, Fâtır-Fâtıma, Hasan, Hüseyin
ve Muhassin) zihninde tutmak, dua
esnasında gülmek ve konuşmamak, Abbâsî
rengi olduğu için siyah takke giymek,
gizliliğe riayet etmek ve namazı, “Müminlerin
emîri büyük ve yüce Ali, bize merhamet et”
diyerek bitirmektir. Bu namazın edası, Kur’ân-ı
Kerim’den Fâtıha, İhlâs ve diğer bazı kısa
sûrelerle *Kitâbü’l-Mecmû’*daki sûreleri ve
“kuddâs” adı verilen özel bazı duaları okumaktan
ibaretir. Toplu olarak kılınan namaz ise büyük
bir şeyhin ziyareti, bayramlar ve yola giriş
merasimleri gibi vesilelerle yerine getirilir.
Kadınların ve topluma kabul edilmemiş
olanların alınmadığı bu ibadette ferdî yapı-
pılardan farklı olarak ezan okunur, kut-
sallığına inanılıp şeyhlerden başlanarak
cemaatin her biri elde dolaşan kadehten
bir yudum alır, bazı sûrelerin okunması sı-
rasında secde edilir. Merasimin ilgili yer-
lerinde kuddâsü’l-buhûr, kuddâsü’t-tîb,
kuddâsü’t-teberrî ve kuddâsü’s-sîn gibi
dualar okunur (meselâ teberrî duasında
kendilerinin ilk üç halifeden uzak olduk-
ları belirtilir) ve selâm verilerek ibadet
tamamlanır (krş. Süleyman Efendi, s. 34-
54; Keser, s. 116-122).

Namaz gibi İslâm’ın diğer temel ibadet-
lerinin de te’vil edildiği Nusayrîlik’te oruç
Hz. Peygamber’in babası Abdullah’ın ses-
sizliğini temsil eder ve diğer bâtinî mez-
heplerdeki gibi “sırları başkalarından giz-
lemek” anlamına gelir. Zekât Selmân-ı Fâ-
risî’yi temsil eder ve “dini öğrenip başka-
larına nakletme” mânasındadır. Bununla
birlikte fırkanın iç işleyişinde zekât çeşitli
vesilelerle icra edilen merasimlerden son-
ra şeyhe verilen paradır. Kendine özgü
davranışları ile fırkaca kutsal sayılan kişi-
leri sembolize eden hacın bilinen ibadet-
le ilgisi yoktur (Sehîr M. Ali el-Fîl, s. 87-
90; Fıglalı, s. 186).

Nusayrîlik’te bayramlar ibadetlerin
önemli bir parçasını teşkil eder. Bu gün-
ler hem toplu ibadetlerin yerine getirildi-
ği hem de en azından bazı bayramlarda
dışa dönük olarak sosyal yardımlaşma ve
dayanışmanın gerçekleştirildiği zaman-
lardır. Ramazan ve kurban bayramları ile
Şiîler’e has kutsal günlerden başka teme-
lini bazı eski dinî inançlardan alan bay-
ramlar arasında Gadr bayramı (18 Zil-
hicce, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi imam
tayin ettiğine inanılan gün), Firâs bayra-
mı (29 Zilhicce, hicret esnasında Hz. Ali’nin
Hz. Peygamber’in yatağında uyuduğu

gece), Nevruz bayramı, Mihrican bayramı
ve İsâ’nın doğumu bayramı bunlardan ba-
zılarıdır (M. Ahmed el-Hatîb, s. 410-416;
Abdurrahman Bedevî, II, 463-470). Bay-
ramlar genellikle Nusayrîler’in yaşadığı böl-
gelerdeki belli büyük ailelere tahsis edile-
rek başta kurban ve şeyhlere ödenen pa-
ra olmak üzere masraflar onlar tarafından
karşılandığı için bazı bölgelerde “bayram
sahipliği” adıyla bir çeşit kurum oluşmuş-
tur (Keser, s. 123-128).

Vefat etmiş bir büyüğün kabri yahut rü-
yada uğradığına inanılan kutsal bir şahsın
uğrak yeri beyaza boyanır, çok defa üstü-
ne basit bir kubbe yapılır. Özel olarak okun-
ması gereken duaların bulunmadığı ziya-
retlerde genellikle buhur yakılıp buhur du-
ası okunur, Fâtıha sûresi ve diğer bazı sû-
relerle birlikte akla gelen dualar okunur
ve dileklerde bulunulur (küçük bir yerleşim
merkezi olan Samandağ’da başta Hı-
zır Türbesi olmak üzere yirmiye yakın zi-
yaret yeri için bk. Say, s. 71-73). Bununla
birlikte bilhassa son zamanlarda daha faz-
la olmak üzere gelenekle bağını tamamen
koparmaksızın gerek inançlarını gerekse
ibadetlerini yaygın İslâmî anlayışa göre
düzenleyen kimseler de vardır. Böyleleri bu
“zâhirî ibadetler”ini bölgede hâkim olan
fıkıh mezheplerine göre yerine getirmek-
tedir.

Dinî Hiyerarşi ve Fırkaya Giriş. Nusay-
rîlik’te dinî hiyerarşi büyük şeyhlik, şeyh-
lik, nakiblik ve neciblikten oluşur. Soyu, il-
mi, yaşayışı ve diğer üstünlükleriyle tema-
yüz eden büyük şeyh geniş bir otoriteye
sahip olup Hz. Ali’nin yeryüzündeki gölge-
si diye kabul edilir, atalarının melek oldu-
ğuna inanılır. Şeyhlik babadan oğula intikal
eder. Sayıları çok olan şeyhlerin gö-
revleri toplumun dinî ihtiyaçlarını karşıla-
maktır. Şeyh adayı statüsünde bulunan
nakibler dinî merasimlerin icrasında şeyh-
lere yardım ederek bir tür eğitim alırlar.
Neciblik dinî bir dereceden çok toplantılarda
şeyhe yardımcı olan, yaşlı yahut itibarlı
kimselerin yerine getirdiği ara bir
görevdir.

Nusayrîlik gizliliği benimseyen bir fırka
olduğundan bütün öğretiler sır konumunda
olup bunları başkalarına bildirmek ağır
suçtur. Kadınlar fırkaya dahil edilemez. Er-
ginlik çağına gelmiş erkek çocuk üç mer-
haleden geçerek fırkaya girer (M. Ahmed
el-Hatîb, s. 373-384). Mahallinde yapılan
alan çalışmalarında Kilâziler’de en azın-
dan bazı bölgelerde fırkaya giriş merasi-
minin tek celseli bir törenle gerçekleştirildiği
ifade edilmiştir. Giriş merasiminden

sonra genç “din amcası”nın yanına gön-
derilir. Burada başta *Kitâbü’l-Mecmû’*un
ezberlenmesi olmak üzere diğer duaları
öğrenir.

Literatür. On bir yüzyılı aşkın geçmiş
içinde kapalı bir toplum olarak gelişen
Nusayrîlik hakkında bizzat fırka mensu-
bu müelliflerin klasik ve yeni dönemde ka-
leme aldıkları eserlerle modern dönemde
yapılan çalışmalar şeklinde başlıca iki grup
literatürden bahsedilebilir. Fırkanın ikinci
kurucusu sayılan Hasibî ile birlikte başla-
yan telif çalışmaları genellikle içe dönük
olarak hazırlanmıştır. Çoğu küçük risâle-
lerden meydana gelen bu kitapların ya-
nında dinî duyguları ifade eden şiirlerle
bazan divanlara da rastlanır. Bu kitaplar
bazı istisnalar dışında XIX. yüzyılın ikinci
çeyreğine kadar ilim dünyasında meçhul
kalmış, Fransız şarkiyatçıların bunları el-
de etmesiyle üzerinde çalışmalar yapılma-
ya başlanmıştır. Yakın dönemde Nusayrî-
lik’le ilgili ilk kitabın müellifi olan Rene
Dussaud (*Historie et Religion des Nosairis*,
Paris 1900) bu eserleri kullanıp bibliyog-
rafyada göstermiş, Louis Massignon liste-
yi genişleterek yayımlamıştır (*Opera Mino-
ra*, I, 640-649). Bunların başında Hasibî’ye
nisbet edilen *Kitâbü’l-Mecmû’* gelmek-
tedir. Her Nusayrî’nin ezberlemesi gere-
ken, temel inanç ve dua kitabı niteliği ta-
şıyan eser, ilkin fırkadan ayrılıp Hristiyan-
lığa geçen Adanalı (Âzenî) Süleyman Efen-
di’nin *el-Bâkûre*’sinde yer almış (s. 7-33),
daha sonra E. Edward Salisbury eseri kıs-
mî bir İngilizce tercümesiyle birlikte ya-
yımlamış (JAOS, VIII [1864], s. 236-238)
ve başka dillere de çevrilmiştir (Türkçe trc.
Ahmet Turan, “Kitâbü’l-Mecmû’un Tercü-
mesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi*, sy. 8 [1996], s. 5-
18). Hasibî’nin Hz. Peygamber’i ve on iki
imamı anlattığı *el-Hidâyetü’l-kubrâ* ile
(Beyrut 1411/1991) *el-Mâ’ide* ve divanını
da zikretmek gerekir. Ebû Saîd et-Taberâ-
nî’nin Nusayrî bayramlarını anlattığı *Mec-
mû’u’l-a’yâd*, Muhammed b. Hasan Mün-
tecibüddin’in *el-Hayâtü’r-rûhiyye* ve
Divân, Mekzûn es-Sincârî’nin *Ma’rifetü’l-
lâh* (Lazkiye 1417/1996), Yûsuf b. Acûz
el-Halebî’nin *el-Münâzara*, Muhammed
b. Yûnus el-Kilâzî’nin *Divân* ile *Kitâbü’t-
Te’yîd*’i burada örnek olarak zikredilebilir.
Abdurrahman Bedevî, Massignon’un ça-
lışmaları ile diğer bazı çalışmaları kulla-
narak elli dolayında Nusayrî müellifinin 130’a
yakın eserini kütüphaneye kayıtlarıyla birlik-
te vermektedir (*Mezâhibü’l-İslâmiyyîn*, II,
427-440; ayrıca on kadar klasik eserin mik-
rofilmleri için bk. İSAM Ktp., Genel Yaz-
malar, nr. 131987).

Fırka mensuplarının yakın zamanlarda kaleme aldığı iki eser özel öneme sahiptir. Bunlardan ilki Süleyman Efendi'nin (Âzenî) *el-Bâkûretü's-Süleymâniyye fi keşfi esrârı diyâneti'n-Nuşayriyye*'sidir. Nusayrîler'in içinden gelen ve fırkayı çok iyi bilen Süleyman Efendi'nin eseri bazı ah-lâkî konularda şüphe uyandıran açıklamalara yer vermekle birlikte *Kitâbü'l-Mecmû'* ve tefsiri, Haydarî ve Kilâzîler'in farklı anlayışları, bayramlar, şeyhler, temel inançlar, çeşitli kuddâslar hakkında otantik bilgiler ihtiva etmektedir (eksik bir Türkçe tercümesi için bk. Sinanoğlu, bibl.). İkinci eser Muhammed Emin Gâlib et-Tavîl'in *Târîhu'l-'Aleviyyîn*'idir (bk. bibl.). Tarih metodolojisinden uzak olarak kaleme alınan, kaynakların gösterilmediği eserde iddialı ve ispatlanamayan bilgiler yer almakla beraber fırkanın kabile yapısı, tarihi seyri hakkında önemli açıklamalar içermektedir (Türkçe tercümesi: *Arap Alevilerinin Tarihi / Nusayrîler*, trc. İsmail Özdemir, İstanbul 2000).

Suriye'de ve Türkiye'de yaşayan Nusayrî müellifleri, belli ölçüde kendi toplumlarını zâhiri bilgilerle beslemek ve fırka ile ilgili soruları ortadan kaldırmak amacıyla son zamanlarda çok sayıda eser yazmışlardır. Suriye'den Abdurrahman el-Hayyîr, Hâşim Osman, Türkiye'den Nasır Eskio-cak, Mehmet Mollaoğlu ve Şerafettin Serin'in çalışmaları bunlardandır. Nusayrîliğin çoğunlukla İmâmîyye Şîası ile özdeşleştirildiği bu çalışmalarda tenâsüh anlayışının savunulması dışında fırkanın sır kabul ettiği hususlara yönelik hiçbir bilgi bulunmadığı gibi zaman zaman bunların aslı olmadığı şeklinde yanıltıcı açıklamalara da yer verilmektedir (örnekler için bk. Üzümlü, sy. 4 [2000], s. 173-187).

Modern çalışmalara gelince, 1930'lara kadar Massignon, çoğu ilgili bölgelerdeki gözlemlere dayalı çalışmalar olan Rene Basset, Pauls Jacquot, Henri Lammens ve Jacquer Weulesse gibi müelliflerin eserlerini zikreder (İA, IX, 369). Daha sonraki dönemlerde başta bazı klasik risâlelerin neşri olmak üzere (meselâ bk. Meir M. Bar-Asher, Aryeh Kofsky, "The Nusayri Doctrine of Ali's Divinity and the Nusayri Trinity According to an Unpublished Treatise from the 7th/13th Century", *Isl.*, 1995, s. 258-291) fırkanın tarihi, bölgedeki siyasal ve kültürel gelişmeler hakkında birçok çalışma yapılmıştır. R. Storthmann ("Seelenwanderung Bei Den Nusairi", *Oriens*, XII [1959], s. 89-114), Claude Cahen ("Note sur les origines de la communauté syrienne des nusayris", *Revue des études*

islamiques, XXXVIII/2 [1970], s. 244-249) ve Kais M. Firro'nun ("The Alawis in Modern Syrie: From Nusayriya to Islam via Alawiya", *Isl.*, LXXXII/1 [2005], s. 1-31) çalışmaları burada anılabilir. Nusayrîlik hakkında Doğru dünyasında da kitap ve makale şeklinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan özellikle zikredilmesi gerekenler Abdurrahman Bedevî (*Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, II, 425-506), Muhammed Ahmed el-Hatîb ile (*el-Harekâtü'l-bâtıniyye*, s. 319-429) Şehir Muhammed Ali el-Fil'in (*en-Nuşayriyye*, Kahire 1410/1990) yayınlarıdır.

Türkiye'de bu alanda yapılan ilk çalışmalar, Bahâ Said Bey'in Cumhuriyet'in başlarında diğer gruplarla birlikte Nusayrî zümreleriyle ilgili gerçekleştirdiği saha araştırmalarıdır ("Nusayrîler ve Mezheplerinin Sırları", *Türk Yurdu* [1927], s. 7-27). Bundan başka Ahmet Turan'ın Hatay bölgesindeki Nusayrîler'le ilgili doktora tezi (*Les nusayris de Turqie dans la region d'Hatay*, 1973), İlhan Keser'in (*Nusayrîlik*, İstanbul 2002), Engin Sertel'in (*Dinî ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler*, Ankara 2005) ve Cahit Aslan'ın (*Fellahlar'ın Sosyolojisi*, Adana 2005) çalışmaları ile *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler Bektaşîler ve Nusayrîler* başlıklı sempozyumda (İstanbul 1999) sunulan bildiriler bilhassa zikredilmelidir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-firaq* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 100-101; Nevbahtî, *Fıraku's-Sî'a*, Beyrut 1404/1984, s. 93-94; Eş'arî, *Makâlât* (Abdülhamîd), I, 86; Ebû'l-Alâ el-Maarîrî, *Risâletü'l-ğufârân* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1397/1977, s. 459; İbn Hazm, *el-Faşl*, IV, 188; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Gaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh), Kum 1411, s. 398-399; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Risâle fi'l-red 'ale'n-Nuşayriyye*, Kahire 1323; Süleyman Efendi, *el-Bâkûretü's-Süleymâniyye*, Beyrut 1863, s. 24-25, 34-54, 59-61; M. Emin Gâlib et-Tavîl, *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, Beyrut, ts (Dârü'l-Endelüs), s. 259, 341-349, 361-364; L. Massignon, *Opera Minora*, Paris 1969, I, 640-649; a.mlf., "Nusayrîler", *IA*, IX, 365-370; Abdülhüseyn Mehdi el-Askerî, *el-'Aleviyyûn evi'n-Nuşayriyye*, [baskı yeri yok] 1400/1980, tür.yer.; *A'yânü's-Sî'a*, V, 490-491; M. Ahmed el-Hatîb, *el-Harekâtü'l-bâtıniyye fi'l-'âlemi'l-İslâmî*, Amman 1404/1984, s. 319-499; *Kitâbü'l-Mecmû'* (a.e. içinde), s. 400-410; Hâşim Osman, *el-'Aleviyyûn beyne'l-üstûre ve'l-hakîka*, Beyrut 1985, tür.yer.; a.mlf., *Heli'l-'Aleviyyûn Sî'a?*, Beyrut 1414/1994, s. 10-18; a.mlf., *Târîhu's-Sî'a*, Beyrut 1414/1997, s. 119-121; a.mlf., *Târîhu'l-'Aleviyyîn*, Beyrut 1417/1997, tür.yer.; R. Scott Mason, "The Society and Its Environment", *Syrie*, Washington 1988, s. 96-97; Ahmed Abdülkâdir eş-Şazeli, *Harekâtü'l-gulûv ve't-te'tarruf fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (ed-Dârü'l-Misriyye), s. 89-101; Mustafa eş-Şek'a, *İslâm bilâ mezâhib*, Kahire

1407/1987, s. 279-331; Şehir M. Ali el-Fil, *en-Nuşayriyye*, Kahire 1410/1990, s. 46-93; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1993, II, 425-473; Te'âlimü'n-Nuşayriyye (a.e. içinde), s. 474-487; Abdurrahman el-Hayyîr, *'Akdî-detünâ ve vâkı'atünâ*, Dimaşk 1993, tür.yer.; D. Douwes, "Knowledge and Oppression; The Nusayriyya in the Late Ottoman Period", *La Shi'a Nell'impero Ottomano*, Roma 1993, s. 149-169; Abdülhamit Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, İstanbul 1997, s. 46-57; M. Aringberg-Laanatza, "Türkiye Alevileri-Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar", *Alevî Kimliği* (ed. T. Olsson v.dğr., trc. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun), İstanbul 1999, s. 195-214; T. Olsson, "Dağlıların ve Şehirliğin İrfanı Suriyeli Alevilerin ya da Nusayrîlerin Mezhebi", a.e., s. 215-237; İliber Ortaylı, "Alevîlik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî", *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler Bektaşîler Nusayrîler* (haz. İsmail Kurt - Seyid Ali Tüz), İstanbul 1999, s. 35-46; Mustafa Öz, "Nusayrîyye", a.e., s. 181-193; K. Firro, "Nusayrîliğin Milliyetçilik ve Millî Devlete Adaptasyonu", a.e., s. 209-217; Bahâ Said Bey, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri* (haz. İsmail Görkem), Ankara 2000, s. 171-185; İnan Keser, *Nusayrîler*, İstanbul 2002, s. 116-122, 123-128; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâmî Mezhepleri*, İzmir 2004, s. 177-188; Şahiye Say, *Dünden Bugüne Samandağ*, İstanbul 2004, s. 71-73; Cahit Aslan, *Fellahlar'ın Sosyolojisi*, Adana 2005, s. 56-65, 197-199; E. J. Jurji, "The Alids of North Syria", *MW*, XXIX (1999), s. 329-341; İlyas Üzümlü, "Türkiye'de Alevî / Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım", *İslâm Araştırmaları*, sy. 4, İstanbul 2000, s. 173-187; H. Halm, "Nuşayriyya", *El²* (İng.), VIII, 145-148.

İLYAS ÜZÜMLÜ

NUSRETİYE CAMİİ

İstanbul'da Tophane'de
II. Mahmud tarafından yaptırılan
selâtin camii.

İstanbul'un Galata'yı çeviren surların kuzey tarafına açılan bir kapısının karşısında yer alan camî tarihi İstanbul'un sınırları dışında inşa edilen büyük ibadet yerlerinden biridir. Yeni askerî teşkilâta önem veren II. Mahmud camii askerî binalarla birlikte yaptırmıştır. Böylece diğer selâtin külliyelerindeki gibi çeşitli vakıf binalarla çevrili olmayıp yegâne müstemilâtı top dökümhanesinin önüne inşa edilen askerî yapılarından ibarettir. 24 Şubat 1823'teki büyük yangında yanan Top Arabacıları Kışlası ve Camii'nin yerinde yapılan Nusretiye Camii'nin inşasına Haziran 1823'te başlanmış, inşaat 8 Nisan 1826'da bitirilmiştir. Tarih kitabesindeki İzzet adının kimi ifade ettiği tereddüt olmakla beraber *Hadikatü'l-cevâmî*'in Ayvansarayî Hüseyin Efendi'den sonra Satı Efendi tarafından ikmal edilen metninde bu husus şu şekilde belirtilmiştir: "Câmi-i şerif için nice ta-